

Michal Jareš

Neznámý známý člověk?

Památce Karla Miloty (1937–2002)

Kristián Suda a Richard Štencl v ediční poznámce k vydání románu Milady Součkové *Neznámý člověk* v rámci jejích spisů hovoří o tom, že „rukopis stejně jako rukopisy ostatních románů a většiny povídek Milady Součkové se nepodařilo nalézt“ (SUDA – ŠTENCL 2005: 154). Nedávný nález strojopisu románu *Neznámý člověk* v Archívu literatury a umenia ve Slovenské národné knižnici v Martine¹ nám dává možnost nabídnout nový pohled na texty Milady Součkové a ověřit, zda skutečně platí slova napsaná v závěrečné části románu „Doslov a také dopis“, v níž autorka odmítala návrh na dopsání jedné či dvou kapitol: „Dejme tomu, že neznámý člověk žije. Pak by mě nepřekvapilo, kdyby se bál obrátit se ještě jednou zpět; ze strachu, že by se proměnil v solný sloup. V té nejistotě o jeho osudu, milý příteli, jistě vlídně přijmete závěr mé knihy tak, jak byla napsána. Upravila jsem její text jen v podrobnostech, jinak znění z roku 1943 zůstává“ (Součková 2005: 146).

Román Milady Součkové *Neznámý člověk* vznikl, jak o tom sama píše v citovaném „Doslovu“, v roce 1943, ale knižně byl vydán až roku 1962 jako 42. svazek exilové edice Sklizeň svobodné tvorby, kterou redigoval Robert Vlach (Součková 1962). Jednalo se zároveň o Součkové poslední prozaickou práci, za jejího života byly knižně publikovány již jen její básnické sbírky. Při polistopadovém vydávání románu vycházeli editoři z exilového knižního otisku, a to jak ve druhém vydání z roku 1995 (nakladatelství Český spisovatel, edice Žatva), tak ve třetím z roku 2005, které vyšlo v rámci Díla Milady Součkové (DMS) jako jeho sedmý svazek (nakladatelství Prostor). Román se dočkal – vedle recenzních rubrik deníků – mimo jiné ohlasu v literárních periodikách (Karel MÍLOTA v *Literárních novinách* [1995], Vladimír NOVOTNÝ ve *Tvaru* [1995]), později se jí podrobně věnovali Alena ZACHOVÁ (1998), Vladimír PĀPOUŠEK (2001) nebo mladá badatelka Stanislava HVĚZDOVÁ (2006).

Skutečnost, že odborná veřejnost dosud nevěnovala strojopisu *Neznámého člověka* v martinském literárním archívu pozornost, má několik příčin. Pochopitelně se nepředpokládalo, že by se v českých či slovenských archívech nacházel text románu, který vyšel v exilu až roku 1962. Strojopis je ostatně veden jako anonymní, navíc ve fondu v Česku nepřiliš známého slovenského básníka T. H. Florina. Inventář jeho osobního fondu, uložený v ALU SNK (sign. 130), ob-

sahuje položku 130 CD 16, označenou jako „Nezistený: Neznámy človek, stroj., 1 jd., 216 s.“. Již letmé seznámení se strojopisem ukázalo, že se skutečně jedná o autorský strojopis jednoho z největších románů českého modernismu.

Připomeňme jen v krátkosti osobu slovenského básníka T. H. Florina, v jehož pozůstalosti se strojopis nachází. Vlastním jménem Teodor Herkel (1908–1973), žil od roku 1934 v Paříži, kde po roce 1939 působil jako pracovník kanceláře československé kolonie ve Francii. V roce 1940 odešel z okupované Francie do Velké Británie, kde pracoval až do roku 1945 v exilové vládě (mj. zde vydával časopis *Nové časy*). Po roce 1945 nastoupil do diplomatických služeb, do roku 1946 v Paříži, poté v letech 1946–1948 přesídlil do Washingtonu. Po návratu do vlasti pracoval až do roku 1950 jako osobní tajemník Vladimíra Clementise v Praze, v letech 1950–1953 byl odsouzen v rámci politických procesů a následně vězněn. Po propuštění z vazby žil až do své smrti v Dolném Kubíně, kde se věnoval kulturní činnosti (např. se zasloužil o organizování celoslovenské přehlídky uměleckého přednesu Hviezdoslavův Kubín).

Dříve než se zaměříme na podrobnější popis textu, je třeba vysvětlit, jakým způsobem se román dostal do Florinovy pozůstalosti. Ačkoli pro to nemáme žádné přímé doklady, lze vyvodit následující: Milada Součková byla po válce jmenována kulturním atašé při československém konzulátu v New Yorku. Ve stejné době pracoval na konzulátu ve Washingtonu T. H. Florin a lze se domnívat, že právě tehdy rukopis získal. Zda mu jej poskytla sama Součková, anebo se v jeho držení ocitl nahodilou souhrou okolností, nelze bez biografických dokladů tvrdit. Vzhledem k tomu, že část Florinova archivu byla v roce 1950 zabavena Státní bezpečností, nejsou doposud k dispozici ani zpřesňující doklady (korespondence, zápisky, deníky atp.). Můžeme se samozřejmě domnívat, že zápujčka byla výsledkem rozhovorů o vlastním psaní nebo literatuře mezi dvěma spolupracovníky.

Nabízí se samozřejmě otázka, z jaké verze vycházelo exilové vydání z roku 1962. Lze se domnívat, že autorka zaznamenávala postupné úpravy do několika exemplářů strojopisu. Jeden měl s největší pravděpodobností již za protektorátu k dispozici Josef Träger, na jehož základě probíhala jednání o vydání knihy v Melantrichu, kde Träger pracoval. Tato jednání vedla Součková až do roku 1946, kdy žádala nakladatelství, aby strojopisy citovaného románu *Neznámého člověka* a *Svědectví* vydalo Jindřichu Chalupeckému (JANÁČEK 2007). Ten jej pak mohl poskytnout Jiřímu Kolářovi, s nímž spisovatelka jednala o vydání v družstevním nakladatelství Dílo přátel umění a knihy (též známé jako Družstvo Dílo), s ním Jiří Kolář spolupracoval.² A právě k tomuto strojopisu by se mohla vztahovat poslední námi zachycená stopa, totiž dopisy Milady Součkové Jindřichu Chalupeckému, v nichž se nejdříve zmiňuje o tom, že ji román již umělecky nezajímá, a následně ho žádá o zaslání *Neznámého člověka* do

¹ Děkuji pracovníkům martinského Archívu literatury a umenia, kteří mi ochotně zpřístupnili Florinovu pozůstalost.

² Jak o tom svědčí Kolářův dopis z 8. 3. 1948 – za upozornění na tuto skutečnost děkuji editorům Součkové díla. O nakladatelství Dílo přátel umění a knihy se zmínkou o Kolářově spolupráci viz ZACH on-line.

Spojených států (HAMAN 2001). Pokud jej skutečně dostala, pak právě tento exemplář mohl o více než deset let později posloužit jako výchozí text pro vydání v exilové edici Sklizeň svobodné tvorby.

Strojopis je psán na jednotlivých listech A4, je paginován psacím strojem (do strany 214), vždy po jedné straně; poslední dvě strany („Doslov“) číslovány nejsou, na straně [216] je navíc z druhé strany připsáno autorčinou rukou. Na první pohled působí strojopis jako fragmentární, neboť schází strany 117–129, ovšem je pravděpodobné, tato část byla vyjmuta záměrně (viz dále). Jednotlivé kapitoly ve strojopise nejsou ve většině případů na rozdíl od knižní verze nadešly titulem, ale pouze datem. Názvy kapitol se nacházejí v obsahu, který je umístěn za titulním listem, výjimkou jsou kapitoly „Císařské narozeniny“, „Z neznámého deníku“ a „Filosofický kongres“, jejichž názvy jsou – společně s daty – uvedeny i v textu samotném.

Text je na konci poslední kapitoly [„Filosofický kongres / 2.–7. září 1934“, strana 214] datován („červenec–prosinec 1943“ [toto datum je dopsáno perem na konci strojopisné strany]), ovšem na konci v úvodu citovaného „Doslovu“ jsou uvedena ještě tři další data, vypovídající o tom, kdy se Součková k románu vracela. Zásahy psané tužkou jsou stejnou tužkou datovány „28. října 1944“. Úpravy černým perem mají dataci „6/IV 1945“. Poslední datum, psané silnou červenou pastelkou, pochází z „3. II. 46“. Změny ve strojopisu mají tedy několik vrstev – první představují škrty při psaní strojem (některá rozepsaná slova nebo i věty), po kterých následovala autorská korektura (zjevné překlepy, interpunkce, vložené věty), pocházející z konce roku 1943. Po nich následují druhé úpravy tužkou (z října 1944), které jsou ale na většině míst přepsány do čitelnější podoby černým perem z dubna 1945, přičemž některé zásahy z konce roku 1944 tento přepis akceptuje a na jiných místech dodává podoba z roku 1945 další varianty nebo posuny, které se na jednu stranu týkají jen jednotlivých slov, na stranu druhou je tímto černým perem mnoho pasáží zcela přeškrtnuto. Dá se tedy usuzovat, že k finálnímu tvaru prózy se Součková blížila minimálně natřikrát, a to v různých historických a kulturních kontextech. Úpravy vyplývající z autorčina čtení z února 1946, které signalizuje datum zapsané červenou pastelkou, nelze v nalezeném strojopisu identifikovat. Je také možné, že souvisely s autorčím vyjednáváním o vydání *Neznámého člověka* v nakladatelství Melantrich, o němž si – jak již bylo řečeno výše – korespondovala s Josefem Trägrem (srov. JANÁČEK 1997).

Při podrobnějším srovnání strojopisu s knihou vydanou o 16 let později se ukázalo, že bude třeba korigovat zaběhnuté tvrzení (přebírané patrně z Součkové „Doslovu“), že próza v roce 1962 „vyšla bez větších autorčích úprav“ (PAPOUŠEK 2001: 127). Strojopis ukazuje, že autorka v průběhu času změnila výrazně rytmus své prózy: časté repetitivní pasáže, návratné refrény i odsekávání odstavců jsou v knižním vydání z roku 1962 soustředěny do větších bloků, ale na druhou stranu ne vždy důsledné.

Můžeme si tuto změnu ukázat na příkladu z první kapitoly:

Knižní vydání:

Neznali jsme rodiče našeho otce, ale vidíme je před sebou, slyšíme ty pradědovy skřípky, jak hrají v hospodě skočnou; náves porostla mochnou u stružky do rybníčka, kde se plaví husy a kachny. Však také bude posvícení. Jak dovede vypravovat náš otec, jak si dovede hrát se slovy, jedná radost! jediná! každý má tu svou, má za jedinou, má za jedinou, všechny krásy světa, všechny krásy světa v ní vidí, když přijdou časy... (Součková 2005: 10)

Nalezený strojopis:

Neznali jsme rodiče našeho otce, ale vidíme je před sebou, když nám o nich vypravuje; se zavřenýma očima slyšíme ty pradědovy skřípky, jak hrají v hospodě |Ss| kočnou; vidíme se zavřenýma očima tu náves porostlou mochnami, se stružkou do rybníčka, kde se plaví husy a kachny. Jak dovede vypravovat náš otec, jak si dovede hrát se slovy, |jaká jediná jedna| radost! |jedna-jediná! jediná!| každý má tu svou, má za jedinou, má za jedinou, všechny krásy světa, všechny krásy světa, všechny krásy světa, všechny krásy světa v ní vidí, když přijdou časy –

Strojopis tedy ve větší míře využívá možností návratných refrénů i jejich vnitřního rozšiřování. Na mnoha místech je vidět i práce s významem a se srozumitelností, které často Součková v knižním vydání klade překážky. Lze to ukázat například na ukázce z kapitoly „Manifest“:

Hned po obědě si oblékám kroj. Nikdo se nad tím nepozastavuje, nikdo neříká, že je to přemrštěnost. Dnes je to v novinách. (Součková 2005: 98)

Hned po obědě si oblékám kroj. Nikdo se nad tím nepozastavuje, nikdo se nediví, že nám Alžběta půjčila takové vzácné kroje. Ostatně naši tomu nerozumějí a proto se snad nediví a neříkají, že je to přemrštěnost. Dnes je to v novinách! (strojopis, s. 145)

Zatímco v definitivní verzi klade autorka větší důraz na místy rozvolňující a nejasné, někdy až asociativní spojování některých pasáží, v rukopisu je důslednější a „tradičnější“ ve smyslu plynulosti děje.

Ve srovnání s původním rukopisem se dále proměňují některá jména (ať křestní, nebo příjmení) – např. z Bráfa se v knize stává Brandl, Zvěřinová je Veverková, Baštýřová Trejbalová, Loulová je Pokorná, namísto Vacátko čteme příjmení Koudelka. Zároveň některé ze jmen zůstávají stejné – Svozilová, Svobodová, Marková ad. Jejich proměny se jeví jako náhodné, ovšem je možné, že se v daných případech jednalo o existující postavy, na které nechtěla Součková z osobních důvodů upozorňovat.